

ROLA DUŻYCH GOSPODARSTW ROLNYCH WE WZROŚCIE PRODUKTYWNOŚCI PRACY ROLNICTWA POLSKIEGO NA TLE SYTUACJI W INNYCH WYBRANYCH KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Wojciech Józwiak, Zofia Mirkowska, Wojciech Ziętara

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej –

Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie

Dyrektor Instytutu: prof. dr hab. Andrzej Kowalski

Słowa kluczowe: produktywność pracy w rolnictwie, gospodarstwa rolnicze, struktura gospodarstw

Key words: labor productivity in agriculture, farms, farm structure

JEL: Q12; Q15; Q18

S y n o p s i s. W opracowaniu skoncentrowano się na analizie produktywności pracy w rolnictwie polskim w latach 2005 i 2016 w porównaniu do wybranych krajów UE-15 (grupa 1.) i niektórych krajów, które przystąpiły do UE po 2004 roku (grupa 2.). W grupie 1. uwzględniono Austrię, Belgię, Danię, Holandię i Niemcy, natomiast w grupie 2. Czechy, Słowację, Litwę, Łotwę i Węgry. Przy wyborze krajów do badań kierowano się kryterium położenia w tej samej strefie klimatycznej. W analizie szczególnie uwzględniono rolę gospodarstw dużych, których wielkość przyjęto umownie na poziomie 30 ha UR. Celem badań było określenie wpływu gospodarstw dużych na poziom produktywności pracy w gospodarstwach ogółem oraz określenie możliwości zmniejszenia różnic między produktywnością pracy w polskich dużych gospodarstwach w stosunku do analogicznych gospodarstw w krajach UE-15. Stwierdzono w obydwu grupach krajów spadek liczby gospodarstw i zwiększenie produktywności pracy w rolnictwie ogółem i w badanych klasach gospodarstw dużych. W krajach grupy 2. tempo wzrostu produktywności pracy było wyższe niż w grupie 1. jednak w niewielkim stopniu zmniejszyły się występujące różnice. Produktywność pracy w rolnictwie krajów grupy 1. była istotnie wyższa niż w grupie 2. Wzrost liczby i udziału gospodarstw dużych w strukturze gospodarstw był dodatnio skorelowany z produktywnością pracy w rolnictwie.

WSTĘP

W ocenie efektywności gospodarowania w rolnictwie istotne jest pytanie: do którego z podstawowych czynników produkcji: ziemi, pracy czy kapitału należy odnosić wyniki produkcyjne i ekonomiczne. Przyjmuje się, że do czynnika, który znajduje się w minimum. W gospodarstwach o małej powierzchni, czynnikiem w minimum jest ziemia, przy jednocześnie dużych zasobach pracy. W tej sytuacji rolnik powinien gospodarować zgodnie z zasadą: „intensywnie produkować” i „intensywnie organizować”¹, aby

¹ Intensywnie produkować – oznacza ponoszenie wysokich nakładów produkcyjnych na jednostkę odniesienia (1 ha, 1 sztuka zwierząt), intensywnie organizować oznacza wprowadzenie działalno-

osiągnąć maksymalny efekt z danej powierzchni. Postępowanie zgodne z tą zasadą jest uzasadnione w sytuacji braku alternatywnego pozyskiwania dochodu, np. z pracy najemnej. Przyjmowanie powierzchni użytków rolnych (UR) jako podstawy odniesienia w skali makro jest zasadne z punktu widzenia bezpieczeństwa żywnościowego kraju. W gospodarstwach o dużej powierzchni, przy względnie stałych zasobach pracy rodziny, czynnikiem w minimum jest praca. W tej sytuacji racjonalne jest przyjmowanie za podstawę nakładów pracy i maksymalizowanie efektów w przeliczeniu na jednostkę tych nakładów. Tego rodzaju podejście jest również uzasadnione, gdy istnieje alternatywa efektywnej pracy poza rolnictwem, nie wyłączając zagranicy [Manteuffel 1984, Ziętara 1984].

Produktywność pracy w rolnictwie ściśle wiąże się z powierzchnią gospodarstw rolnych. Gospodarstwa małe mają niewielkie zasoby ziemi i zazwyczaj brak wolnego kapitału, lecz charakteryzują je największe nakłady pracy na jednostkę powierzchni użytkowanych gruntów. Przekłada się to na małą produktywność pracy, to zaś skutkuje dochodami w przeliczeniu na jednostkę nakładu tego czynnika produkcji mniejszymi nawet od średniej stawki wynagrodzenia pracowników najemnych w rolnictwie [Abramczuk i in., 2016, s. 12-49]. W rezultacie posiadacze małych gospodarstw rolnych wykazują ograniczone zainteresowanie wzrostem i rozwojem swoich gospodarstw, a źródeł dochodu szukają przede wszystkim poza posiadanym gospodarstwem, również w sąsiednich gospodarstwach rolnych. Występują również poglądy o schyłkowości tych gospodarstw [Wojewodziec 2010] oraz o kłopotach jakie mają ich posiadacze ze znalezieniem następcy [Dudek 2017]. Statystyki wskazują, że od dziesięcioleci corocznie zanika część gospodarstw małych. Niektóre z nich kończą swoje samodzielne bytowanie, część zaś w sytuacji korzystnej koniunktury podejmuje działania, które pozwalają im na „awans” do grupy gospodarstw średniej wielkości [Rocznik statystyczny rolnictwa 2017].

Gospodarstwa średniej wielkości wyznaczają granicę dzielącą te, których liczba maleje od tych, których liczba rośnie, albo inaczej: granicę dzielącą gospodarstwa małe od dużych. Liczba gospodarstw tej pośredniej grupy ulega niewielkim zmianom z roku na rok, ponieważ liczba małych ale aktywnych gospodarzo podmiotów rolniczych, które ją zasilają, jest podobna do liczby tych, które podejmują działania zapewniające przejście do grupy gospodarstw dużych.

W gospodarstwach średniej wielkości dochód rolniczy z godziny pracy we własnym gospodarstwie jest bliski godzinowej opłacie pracy robotnika najemnego pracującego w rolnictwie. Celowe jest zatem podejmowanie pracy zarobkowej poza gospodarstwem, jeśli stawka wynagrodzenia jest większa od sumy dochodu z godziny czasu pracy własnej w posiadanym gospodarstwie i przypadającej na nią części kosztów dojazdu do pracy. Zasadne jest też powiększanie wartości produkcji w stopniu zapewniającym przejście gospodarstwa do grupy dużych [Abramczuk i in. 2017, s. 47-55]. Gospodarstwa duże pozwalają bowiem uzyskiwać dochody zapewniające ponadparytetową opłatę pracy własnej w posiadanym gospodarstwie oraz środki na modernizację jego majątku produkcyjnego i powiększanie zasobów czynników produkcji. Tworzy to przesłanki długiego trwania takich podmiotów gospodarczych [Abramczuk i in. 2015, s. 165-183, Steffen 2011].

Powstaje pytanie: jak określać wielkość gospodarstwa rolnego. W literaturze przedmiotu stosowane są różne kryteria. Do najważniejszych należą: powierzchnia UR [Re-

ści produkcyjnych wymagających wysokich nakładów, np. warzywa, drzewa owocowe, okopowe, wysoka obsada zwierząt.

isch 2002] i wartość standardowej produkcji (SO)². Według powierzchni UR i wielkości ekonomicznej dla potrzeb badawczych FADN³ gospodarstwa rolne podzielono na 6 klas wielkości, które podano w tabeli 1. Wielkością graniczną gospodarstw dużych jest powierzchnia 30 ha UR, a według wielkości ekonomicznej do gospodarstw dużych zalicza się te, w których wartość SO zawarta jest w przedziale 100-500 tys. euro SO. Występuje zależność między wielkością gospodarstw według powierzchni i wartości SO. Wyjątek stanowią gospodarstwa specjalistyczne (ogrodnicze, szczególnie z produkcją pod osłonami oraz z produkcją zwierzęcą luźniej związaną z ziemią np. drób).

Tabela 1. Klasy wielkości gospodarstw rolnych według powierzchni UR i wielkości ekonomicznej stosowane w badaniach FADN

Kategoria	Powierzchnia UR w ha	Wielkość ekonomiczna [euro SO]
Bardzo małe	$ha \leq 5$	$2\ 000 \leq \text{€} < 8\ 000$
Małe	$5 < ha \leq 10$	$8\ 000 \leq \text{€} < 25\ 000$
Średnio-małe	$10 < ha \leq 20$	$25\ 000 \leq \text{€} < 50\ 000$
Średnio-duże	$20 < ha \leq 30$	$50\ 000 \leq \text{€} < 100\ 000$
Duże	$30 < ha \leq 50$	$100\ 000 \leq \text{€} < 500\ 000$
Bardzo duże	$ha > 50$	$\text{€} \geq 500\ 000$

Źródło: [Bocian i in. 2017].

W tabeli 2. podano liczby gospodarstw rolnych w latach 2005, 2010 i 2016 z podziałem na klasy według powierzchni stosowanym przez Główny Urząd Statystyczny. Wynika z nich, że granica oddzielająca gospodarstwa duże od średnich znajdowała się w Polsce w latach 2005-2016 w klasie 20-50 ha użytków rolnych. Liczba i udział tej klasy gospodarstw wykazywał w analizowanych latach tendencję wzrostową. Interpolacja stosowanych danych zaczerpniętych z opracowań GUS pozwoliła ustalić, że granicą tą była powierzchnia użytków rolnych mieszcząca się w przedziale 28-29 ha. W badaniach przyjęto jednak granicę 30 ha tych użytków ze względu na dostęp do odpowiednich danych.

Tabela 2. Zmiany liczby krajowych gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych w latach 2005-2016

Lata	Liczba gospodarstw w tys. o powierzchni użytków rolnych w ha									
	Ogółem	z tego								
		1-2	2-3	3-5	5-10	10-15	15-20	20-50	≥ 50	
2005	1782,0	447,3	254,5	330,0	388,5	167,5	76,6	98,0	19,6	
2010	1484,2	300,6	213,3	276,5	346,3	151,5	72,0	97,0	27,0	
2016	1387,9	271,2	201,7	264,2	309,9	137,3	66,9	102,0	34,7	
				2005 = 100						
2016	77,9	60,7	79,4	80,0	79,7	81,9	87,3	104,1	177,0	

Źródło: obliczenia własne sporządzone na podstawie roczników statystycznych rolnictwa za lata 2010 i 2017 oraz [Charakterystyka... 2017, s. 61].

² SO – *Standard Output* – produkcja standardowa obliczana jako średnia z 5. lat dla każdej działalności produkcyjnej w danym rejonie.

³ FADN – *Farm Accountancy Data Network* – System Zbierania i Wykorzystania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych.

Biorąc pod uwagę znaczenie produktywności pracy w rolnictwie i jej ścisły związek z powierzchnią gospodarstw zasadnym staje się badanie produktywności pracy w polskim rolnictwie, z uwzględnieniem dużych gospodarstw rolnych na tle analogicznych danych pochodzących z gospodarstw innych wybranych krajów Unii Europejskiej.

Celem badania było porównanie produktywności pracy w dużych gospodarstwach rolnych w Polsce i w krajach tzw. starej Unii (UE-15) oraz określenie, czy zmiany zachodzące w Polsce odbiegają od tych zachodzących w dużych gospodarstwach rolnych w innych krajach postkomunistycznych i ustalenie na czym polegają ewentualne rozbieżności oraz tendencje.

METODA OCENY

Analizowano zmiany sytuacji dużych gospodarstw rolnych w latach 2005 i 2016. Były to gospodarstwa dysponujące użytkami rolnymi o powierzchni 30 ha i więcej. Do realizacji celu posłużyły informacje charakteryzujące zmiany liczby gospodarstw dużych oraz ich: struktury wielkościowej (wydzielono podgrupy: 30-49,9 ha, 50-99,9 ha oraz 100 i więcej ha), zasobów ziemi użytkowanej rolniczo, ponoszonych nakładów pracy, a także osiąganą przez gospodarstwa produktywności pracy oraz roli jaką w tym zakresie pełniła powierzchnia użytków rolnych gospodarstw i produkcja zwierzęca.

Działalność inna niż rolnicza nie była brana pod uwagę przy obliczeniach wartości produkcji. Wydajność pracy policzono jako iloraz wartości produkcji standardowej liczonej metodą współczynnikową i nakładów pracy przeliczonych na osoby pełnozatrudnione (AWU)⁴. Użyte przy liczeniu SO współczynniki przeliczeniowe odpowiadają rocznej wartości produkcji określonej działalności rolniczej, roślinnej i zwierzęcej, pozyskanej z jednego hektara lub od jednego zwierzęcia w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcyjnych. Współczynniki te wyrażono w tysiącach euro i są one wielkościami średnimi z pięciu lat odpowiedniego okresu. Inwentarz żywy został natomiast przedstawiony w jednostkach przeliczeniowych (LSU – Livestock Unit), a jednostka taka jest odpowiednikiem jednej krowy.

Zmiany wielkości analizowanych cech zmierzono wskaźnikiem:

$$WZ^n = 100 (W^{1n} / W^{2n} - 1)$$

gdzie: WZ^n to wskaźnik zmienności cechy n , W^{1n} to wielkość cechy n w 2016 roku, W^{2n} to wielkość cechy n w 2005 roku.

Wskaźniki zmienności policzono dla wszystkich cech charakteryzujących analizowane gospodarstwa rolne w wybranych krajach unijnych. Poza Polską były to kraje znajdujące się na obszarach o zbliżonej szerokości geograficznej. Zrezygnowano jednak z Irlandii i Wielkiej Brytanii, z uwagi na morski klimat tych krajów. Ostatecznie w analizowanej grupie krajów tzw. starej Unii (UE-15) znalazły się: Austria, Belgia, Dania, Holandia i Niemcy, a spośród grupy krajów przyjętych do Unii Europejskiej w 2004 roku – Czechy,

⁴ AWU – *Annual Work Unit* – jednostka nakładów pracy odpowiadająca 2120 godz. pracy w roku osoby pełnozatrudnionej.

Litwa, Łotwa, Słowacja i Węgry. W dalszej części pracy gospodarstwa z krajów UE-15 będą określane jako grupa 1., natomiast pozostałe (przyjęte w 2004 r.) jako grupa 2.

Do obliczeń wykorzystano wyniki monitoringu Eurostatu według stanu z marca 2018 roku. Skorygowano liczbę gospodarstw w Polsce w 2005 roku, dopasowując ją do definicji gospodarstwa rolnego obowiązującej w 2016 roku.

PRODUKTYWNOŚĆ PRACY W BADANYCH GOSPODARSTWACH W LATACH 2005 I 2016

W tabeli 3. przedstawiono produktywność pracy w gospodarstwach ogółem oraz według grup obszarowych: o powierzchni 30-50 ha UR, 50-100 oraz 100 i więcej ha UR w latach 2005 i 2016. Na ich podstawie można sformułować następujące stwierdzenia:

- we wszystkich badanych gospodarstwach z obu grup w analizowanych latach wystąpił wzrost produktywności pracy w gospodarstwach ogółem. W grupie 1. największy był w Austrii i Danii, gdzie wynosił odpowiednio: 96,7 i 71,6%. W Niemczech i Holandii wynosił około 50%, natomiast w Belgii produktywność pracy była niższa o 27,4%. W 2. grupie wzrost był wyższy, wynosił około 150%. Mimo wyższego tempa wzrostu w 2. grupie różnice między produktywnością w grupach 1. i 2. pozostały znaczne. W 2005 r. produktywność pracy w polskich gospodarstwach wynosiła 7,1 tys. euro SO/AWU i stanowiła zaledwie 10,3% produktywności w gospodarstwach niemieckich. W 2016 r. zwiększyła się do 15,2 tys. euro i stanowiła 15,3% produktywności pracy w gospodarstwach niemieckich. W 2016 r. produktywność pracy w gospodarstwach polskich była podobna jak w gospodarstwach litewskich, łotewskich i węgierskich, jednak ponad dwukrotnie niższa niż w gospodarstwach czeskich i słowackich,
- w klasie gospodarstw 30-50 ha UR w analizowanych latach zwiększyła się produktywność pracy, jednak w niższym stopniu niż w gospodarstwach ogółem. W gospodarstwach grupy 1. średnio wzrosła o około 43%, poza Belgią, gdzie zmniejszyła się o 30%. W grupie 2. średnio produktywność pracy zwiększyła się o 64%, najwięcej w gospodarstwach litewskich i łotewskich, gdyż o około 100%,
- w klasie gospodarstw 50-100 ha UR wystąpiły podobne tendencje, jak w poprzedniej klasie. W grupie 2. w gospodarstwach węgierskich wystąpił nieznaczny (-1%) spadek produktywności pracy,
- w klasie gospodarstw 100 ha i większych wzrost produktywności pracy był większy niż w pozostałych klasach i także większy od średniej w gospodarstwach ogółem. W grupie 1. poza Belgią wynosił 71%, a w 2. grupie 122,6%.

Mimo większego tempa wzrostu produktywności pracy w gospodarstwach 2. grupy istniejące różnice, mimo pewnego zmniejszenia dystansu występują dalej. W polskich gospodarstwach tej klasy w 2005 r. produktywność pracy stanowiła 36,8% produktywności w gospodarstwach niemieckich, a w 2016 r. 59,2%

PRODUKTYWNOŚĆ PRACY W ROLNICTWIE W 2016 ROKU

W tabeli 4. przedstawiono liczby charakteryzujące średnią produktywność pracy w rolnictwie w 2016 r. i udział gospodarstw dużych w użytkowaniu ziemi, w standar-

Tabela 3. Produktywność pracy średnio w gospodarstwach ogółem oraz w grupach obszarowych gospodarstw 30-49,9 ha, 50-99,9 ha oraz 100 ha i więcej w badanych krajach w latach 2005 i 2016 (tys. euro SO/zatrudnionego)

Kraje	2005	2016	Wskaźnik zmian 2005=100	2005	2016	Wskaźnik zmian 2005=100
	W gospodarstwach ogółem			30-49,9 ha		
Dania	114,9	197,2	171,6	77,4	99,5	128,6
Holandia	103,6	156,8	151,4	107,7	165,4	153,6
Niemcy	69,0	99,3	143,9	63,4	79,6	125,6
Belgia	97,0	70,4	-27,4	110,0	76,0	-30,9
Austria	30,7	60,4	196,7	50,3	83,7	166,4
Czechy	24,0	49,2	205,0	18,9	29,0	153,4
Słowacja	13,4	41,4	309,0	21,7	33,4	153,9
Węgry	10,6	16,7	157,5	20,0	21,8	109,0
Łotwa	4,4	15,9	361,4	6,7	13,4	200,0
Litwa	7,0	15,0	214,3	10,6	21,7	204,7
Polska	7,1	15,2	214,1	18,6	30,6	164,5
	50-99,9 ha			100 i więcej ha		
Dania	125,7	146,3	116,4	169,6	271,3	160,0
Holandia	127,8	194,9	152,5	166,8	221,4	132,7
Niemcy	92,5	123,6	133,6	114,3	143,5	125,5
Belgia	123,2	91,3	-25,9	170,2	160,1	-5,9
Austria	56,4	98,0	173,8	38,5	102,8	267,0
Czechy	25,4	33,7	132,7	28,0	58,5	208,9
Słowacja	33,0	50,4	152,7	19,4	49,7	256,2
Węgry	29,9	29,6	-1,0	29,4	44,7	152,0
Litwa	15,4	31,4	203,9	18,2	41,4	227,5
Łotwa	10,1	21,8	215,8	16,0	48,4	302,5
Polska	26,0	42,9	165,0	42,1	79,3	188,4

Źródło: obliczenia własne sporządzone na podstawie wyników monitoringu Eurostatu według stanu z kwietnia 2018 roku.

dowej produkcji, zatrudnieniu i w liczbie gospodarstw. Z tabeli 4. wynika, że produktywność pracy w rolnictwie polskim była w 2016 roku bardzo bliska tej w rolnictwie litewskim, łotewskim i węgierskim. W rolnictwie słowackim i czeskim była ona natomiast około trzykrotnie większa, w krajach tzw. starej Unii (UE-15) większa co najmniej czterokrotnie, a w porównaniu z Danią różnica była nawet trzynastokrotna. Jest oczywiste, że różnice te spowodowały zróżnicowanie dochodów uzyskiwanych przez producentów rolnych między poszczególnymi krajami. Z danych tych wynika zarazem unikalność rolnictwa polskiego. Wyróżnia go na tle innych najmniejszy udział gospodarstw dużych

Tabela 4. Produktywność pracy w rolnictwie polskim i w innych wybranych krajach unijnych w 2016 roku a udział dużych gospodarstw rolnych

Kraje	Średnia produktywność pracy w rolnictwie	Udział dużych gospodarstw rolnych [%] liczone:			
		powierzchnią użytków rolnych	wartością produkcji rolniczej	liczbą zatrudnionych	liczbą gospodarstw
Dania	197,2	91,1	80,4	67,0	45,4
Holandia	156,8	80,1	50,4	40,8	39,9
Niemcy	99,3	88,3	79,5	63,0	44,8
Belgia	70,4	80,8	61,7	44,1	42,9
Austria	60,4	61,4	50,8	33,6	20,2
Średnio* kraje UE-15	116,8	80,3	64,6	49,7	38,6
Czechy	49,2	96,2	85,3	75,5	36,0
Słowacja	41,4	94,0	84,8	71,2	16,7
Węgry	16,7	80,7	64,2	27,3	5,5
Łotwa	15,9	74,5	75,7	33,5	14,1
Litwa	15,0	70,3	68,2	28,6	10,8
Średnio* kraje przyjęte w 2004 roku	27,6	82,9	75,6	47,2	16,6
Polska	15,2	42,3	37,1	11,1	5,4

* średnie arytmetyczne

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie wyników monitoringu Eurostatu według stanu z kwietnia 2018 roku.

i to niezależnie od sposobu jego liczenia. Najmniejszy był w nich bowiem udział liczby gospodarstw dużych, miały one najmniejszy udział użytków rolnych, najmniejszy był ich wkład do wytwarzanej wartości produkcji rolniczej i zatrudniały one najmniejszą część osób pracujących w rolnictwie.

Liczby z tabeli 4. wskazują nadto, że średnia produktywność pracy w rolnictwie była dość wyraźnie skorelowana z udziałem liczby gospodarstw dużych w łącznej liczbie gospodarstw. Korelacja między udziałem podgrup dużych gospodarstw rolnych, wydzielonych według powierzchni posiadanych użytków rolnych a średnią produktywnością pracy w rolnictwie nie przedstawiała się jednak prosto. Wskazują na to dane w tabeli 5.

Produktywność pracy w gospodarstwach z powierzchnią użytków rolnych 30-50 ha aż w pięciu analizowanych krajach (45,4% ogółu) była mniejsza od produktywności średniej w rolnictwie. W Danii, Niemczech, Czechach, Słowacji i na Łotwie produktywność pracy w gospodarstwach z powierzchnią użytków rolnych 30-50 ha zależała zatem w mniejszym stopniu od powierzchni użytkowanych rolniczo gruntów, a w większym od innych czynników produkcji. Co więcej, analogiczna sytuacja miała miejsce w gospodarstwach w dwóch z tych krajów (18,2% ogółu) z użytkami rolnymi o powierzchni 50-99,9 ha (patrz tabela 5.). Z obu tych spostrzeżeń wynika, że tylko gospodarstwa

Tabela 5. Produktywność pracy* w gospodarstwach dużych o różnej powierzchni użytków rolnych w 2016 roku

Kraje	Średnia produktywność pracy w rolnictwie	Produktywność w procentach średniej produktywności w gospodarstwach o powierzchni użytków rolnych [ha]:		
		30-49,9	50-99,9	100 i więcej
Dania	197,2	50,4	74,2	137,5
Holandia	156,8	105,5	124,3	141,2
Niemcy	94,3	80,1	124,4	144,5
Belgia	70,4	107,9	129,7	227,4
Austria	60,4	138,6	162,2	170,2
Średnio** kraje tzw. starej Unii	116,8	96,5	123,0	164,2
Czechy	49,2	58,9	68,5	118,9
Słowacja	41,4	80,7	121,7	120,0
Węgry	16,7	130,5	177,2	267,7
Łotwa	15,9	84,3	137,1	304,0
Litwa	15,0	144,7	209,3	276,0
Średnio** kraje przyjęte w 2004 roku	27,6	99,8	142,8	217,2
Polska	15,2	201,3	282,2	521,7

* Produktywność pracy wyrażona w tys. euro SO w przeliczeniu na osobę pracującą w gospodarstwie w pełnym wymiarze czasu pracy. ** Średnie arytmetyczne.

Źródło: jak w tabeli 4.

dysponujące powierzchnią 100 i więcej ha użytków rolnych przyczyniały się w każdym z analizowanych krajów do wzrostu średniej produktywności pracy w rolnictwie.

Dane w tabeli 5. jeszcze raz potwierdzają wyrażone wcześniej spostrzeżenie o unikalności rolnictwa polskiego. Wskazują, że gospodarstwa z użytkami rolnymi o powierzchni do 30 ha cechowała bądź wyjątkowo mała produktywność pracy, bądź relatywnie duża produktywność pracy w gospodarstwach o powierzchni co najmniej 30 ha użytków rolnych, albo też występowanie obu tych cech jednocześnie. Nie chodzi tylko o zestawienie na tle gospodarstw z krajów UE-15, lecz także na tle tych, które zyskały członkostwo Unii w 2004 roku. W zasadzie tylko rolnictwo litewskie i węgierskie było w 2016 roku podobne do polskiego pod względem produktywności pracy w gospodarstwach różniących się powierzchnią posiadanych użytków rolnych.

Z tabeli 6. wynika, że na produktywność pracy w gospodarstwach z powierzchnią 30-50 ha użytków rolnych niewielki wpływ wywierała powierzchnia gruntów użytkowanych rolniczo, ponieważ średnia ich powierzchnia wahała się w niewielkich granicach, bo od 37,9 do 39,4 ha. Z produktywnością pracy była natomiast dodatnio skorelowana produkcja zwierzęca. W mniejszym stopniu chodziło o udział gospodarstw z inwentarzem żywym, ponieważ w dziewięciu krajach (81,8% ogółu) udział ten był zbliżony i mieścił się w granicach 75,5-80,7%. Znaczenie miały natomiast obsada zwierząt (ich pogłowie wyrażone w jednostkach przeliczeniowych i przypadające na jednostkę powierzchni użytków rolnych), oraz koncentracja chowu (liczba zwierząt wyrażona w jednostkach przeliczeniowych) w gospodarstwach z inwentarzem żywym, z tym jednak, że ta druga cecha była skorelowana z pierwszą.

Obsada zwierząt wśród krajów grupy 1. tylko w Danii była niemal identyczna z tą w Polsce. W Austrii i Belgii obsada była większa o 17,9%, a w Niemczech i Holandii większa odpowiednio o 58,8 i 60,8%. Na tle innych krajów postkomunistycznych obsada zwierząt w polskich gospodarstwach była większa dwukrotnie.

Liczby charakteryzujące obsadę zwierząt w Niemczech i Holandii wskazują, że obsada zwierząt była na tyle duża, iż musiał istnieć rynek nawozów naturalnych, by uniknąć stosowania dawek nadmiernych, które nadwyreżają reguły ekologiczne. Większość gospodarstw z tzw. starej Unii z powierzchnią użytków rolnych mieszczącą się w granicach 30-50 ha prowadziła zatem produkcję rolniczą, w której duże znaczenie miał chów zwierząt prowadzony najprawdopodobniej (w dużym stopniu bądź głównie) z wykorzystaniem pasz kupowanych. Rozmiary tej działalności były różne w poszczególnych krajach, a możliwość zbytu produktów ubocznych, jakimi były nadwyżki nawozów naturalnych, mogła być ważną granicą wyznaczającą jej maksymalne granice.

Nie można oczywiście wykluczyć wpływu innych czynników na produktywność pracy w gospodarstwach analizowanych krajów z powierzchnią użytków rolnych 30-50 ha, jak choćby udziału w powierzchni użytków rolnych sadów, winnic, upraw pod osłonami itp.

Większe o 40% średnie zatrudnienie w analizowanych gospodarstwach krajów grupy 1. miało zapewne przyczynę w dużej koncentracji stad zwierząt. Polskie gospodarstwa rolne z powierzchnią użytków rolnych 30-50 ha wyróżniały się na tle analogicznych gospodarstw z innych krajów postkomunistycznych dużą obsadą zwierząt, co pozwoliło im razem ze Słowacją i Czechami znaleźć się w grupie tych z największą produktywnością pracy.

Gospodarstwa z użytkami rolnymi o powierzchni 50-100 ha miały w 2016 roku na tle grupy gospodarstw z powierzchnią 30-50 ha UR:

- większą produktywność pracy,
- większe, choć zarazem mało zróżnicowane średnie powierzchnie użytków rolnych,
- zbliżony udział gospodarstw z inwentarzem żywym,
- mniejsze zatrudnienie w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych.

W gospodarstwach z inwentarzem żywym w krajach grupy 1. była większa obsada zwierząt, natomiast w krajach grupy 2. nastąpił spadek wielkości tego wskaźnika.

Produktywność pracy w analizowanych gospodarstwach krajów tzw. starej Unii była jednak średnio około trzykrotnie większa od tej w krajach, które uzyskały członkostwo w Unii w 2004 roku (licząc razem z Polską), podczas gdy w gospodarstwach z powierzchnią użytków rolnych 30-50 ha wskaźnik ten był większy aż czterokrotnie.

Polskie gospodarstwa z powierzchnią użytków rolnych 50-100 ha UR pod względem produktywności pracy przedstawiały się korzystnie na tym tle. Znajdowały się one wśród gospodarstw z krajów postkomunistycznych na drugim miejscu, po Słowacji.

Ostatnią analizowaną grupą wielkościową były gospodarstwa z powierzchnią 100 i więcej ha UR (tabela 6.). Gospodarstwa te odróżniała w 2016 roku od tych z powierzchnią 50-100 ha UR:

- większa produktywność pracy,
- większe i zarazem zróżnicowane między analizowanymi krajami średnie powierzchnie użytków rolnych,
- mniejszy udział gospodarstw z inwentarzem żywym,
- mniejsze zatrudnienie w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych, co mogło być skorelowane (przynajmniej w części) z mniejszym udziałem gospodarstw z inwentarzem żywym.

Tabela 6. Charakterystyka wybranych czynników określających produktywność pracy¹ w gospodarstwach rolnych według analizowanych grup obszarowych w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej w 2016 roku

Kraje	Średnia produktywność pracy	Średnia powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa	Zatrudnienie na 100 ha użytków rolnych ³	Udział gospodarstw z inwentarzem żywym (%)	Liczba zwierząt przeliczeniowych na 100 ha użytków ⁴	Liczba zwierząt przeliczeniowych na gospodarstwo ⁴
30-49,9 ha użytków rolnych						
Holandia	165,4	39,4	5,7	80,6	182,5	111,3
Dania	99,5	39,1	2,1	53,3	114,0	44,9
Austria	83,7	38,5	3,1	78,7	133,8	51,5
Niemcy	79,6	39,2	4,1	75,9	180,3	70,7
Belgia	76,0	39,1	7,5	80,7	133,8	51,5
Średnio ² kraje UE-15	100,8	39,1	4,5	73,8	168,9	65,6
Słowacja	33,4	38,1	3,4	79,7	89,8	34,2
Czechy	29,0	38,7	4,2	79,6	53,0	20,5
Węgry	21,8	38,2	2,1	46,6	53,9	20,6
Litwa	21,7	38,6	2,3	76,3	42,2	16,3
Łotwa	13,4	38,2	0,9	75,5	35,3	13,5
Średnio ² kraje przyjęte w 2004 roku	23,9	38,4	2,6	71,6	54,8	21,0
Polska	30,6	37,9	5,8	71,2	113,5	43,0
50-99,9 ha użytków rolnych						
Holandia	194,6	67,5	4,1	78,4	293,4	196,9
Dania	146,3	71,9	1,7	55,3	155,2	111,6
Niemcy	123,6	70,9	2,7	79,7	185,3	134,2
Austria	98,0	66,2	2,0	58,3	116,5	77,1
Belgia	91,3	69,7	5,1	84,6	241,5	168,3
Średnio ² kraje UE-15	109,4	69,2	3,1	71,3	198,4	100,1
Słowacja	50,4	71,0	1,9	51,1	38,9	27,6
Czechy	33,7	71,0	3,7	70,2	54,6	38,8
Litwa	31,4	70,2	2,4	67,0	43,2	30,3
Węgry	29,6	70,5	3,5	48,3	51,5	36,3
Łotwa	21,8	68,9	2,7	75,1	40,0	27,9
Średnio ² kraje przyjęte w 2004 roku	33,4	70,5	2,8	62,3	45,6	32,2
Polska	42,9	68,0	1,6	71,2	104,6	71,1
100 i więcej ha użytków rolnych						
Dania	271,3	246,5	1,3	69,4	210,5	519,0
Holandia	221,4	152,7	3,2	60,1	234,1	357,5
Belgia	160,3	311,4	2,2	78,9	41,8	230,2
Niemcy	143,5	250,3	1,7	74,0	105,0	262,8
Austria	102,8	175,4	1,0	25,5	48,5	85,1
Średnio ² kraje UE-15	180,0	207,3	1,9	61,6	128,0	290,9
Czechy	58,5	642,1	2,3	70,9	53,9	346,0
Słowacja	49,7	697,6	4,9	62,9	41,2	288,0
Łotwa	48,4	336,3	1,4	63,1	32,9	110,5
Węgry	44,7	337,8	2,5	48,1	75,0	253,3
Litwa	41,4	276,6	2,7	52,7	36,8	101,9
Średnio ² kraje przyjęte w 2004	48,5	458,1	2,8	59,5	48,1	219,9
Polska	79,3	252,5	1,9	39,4	121,3	306,2

¹ Produktywność pracy wyrażona w tys. euro SO w przeliczeniu na osobę pracującą w gospodarstwie w pełnym wymiarze czasu pracy. ² Średnie arytmetyczne. ³ Zatrudnienie liczone w osobach pełnozatrudnionych (przeliczeniowych). ⁴ Na gospodarstwo z inwentarzem żywym.

Źródło: jak w tabeli 4.

Dystans dzielący produktywność pracy w gospodarstwach krajów grupy 1. od tej osiągniętej w gospodarstwach krajów grupy 2. był jednak nieco większy niż w przypadku gospodarstw z powierzchnią użytków rolnych 50-100 ha.

Produktywność pracy w polskich gospodarstwach z powierzchnią 100 ha i więcej UR była największa spośród gospodarstw z krajów postkomunistycznych. Wynosiła ona ponadto 77,1% wielkości tego wskaźnika obliczonego dla gospodarstw austriackich, być może dlatego, że gospodarstwa austriackie charakteryzowały się najniższym i zarazem zbliżonym udziałem tych z inwentarzem żywym w Polsce.

WSTĘPNA PROJEKCJA ZMIAN LICZBY GOSPODARSTW ROLNYCH W PERSPEKTYWIE ŚREDNIOTERMINOWEJ

Dynamikę zmian liczby gospodarstw różnej wielkości w analizowanych krajach w latach 2005-2016 przedstawiono w tabeli 7.

Tabela 7. Zmiany liczby gospodarstw według grup obszarowych w Polsce i w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2005-2016

Kraje	Wskaźniki zmian liczby gospodarstw (%)				
	Średnio w kraju	z tego w gospodarstwach z powierzchnią użytków rolnych:			
		do 29,9 ha	30-49,9 ha	50-99,9 ha	100 i więcej ha
Niemcy	-32,1	-48,1	-26,1	-14,2	1027,7
Holandia	-32,0	-45,0	-24,7	5,2	46,9
Dania	-31,0	-30,1	-47,2	-47,8	1,7
Belgia	-28,4	-39,6	-20,1	2,9	35,7
Austria	-22,4	-22,3	0,9	8,4	-9,3
Średnio* kraje tzw. starej Unii	-29,2	-37,9	-23,4	-9,1	220,5
Słowacja	-62,5	-67,2	55,9	49,2	21,2
Łotwa	-45,7	-50,0	-10,9	14,7	71,1
Litwa	-40,6	-44,3	-10,1	60,1	114,2
Węgry	-39,8	-41,7	21,3	28,8	45,0
Czechy	-37,2	-49,4	6,3	14,0	10,6
Średnio* kraje przyjęte w 2004 roku	-45,2	-50,5	12,5	33,4	52,4
Polska	-22,1	-24,6	61,6	149,1	132,4

* Średnie arytmetyczne.

Źródło: jak w tabeli 4.

We wszystkich analizowanych krajach odnotowano w latach 2005-2016 ubytek liczby gospodarstw rolnych. Większe natężenie tego zjawiska występowało w krajach postkomunistycznych i miało to zapewne związek ze zmianą ustroju społeczno-gospodarczego zapoczątkowaną na przełomie dziewiątej i dziesiątej dekady ubiegłego wieku. We wszystkich analizowanych krajach ubyło gospodarstw z powierzchnią użytków rolnych do 30 ha i w tym przypadku również większe zmiany ujawniły się w krajach post-

komunistycznych. Odnotowano natomiast wzrost liczby gospodarstw z 30-50 ha UR aż w czterech krajach 2. grupy (licząc razem z Polską), czyli w 66,7% ogółu, podczas gdy w czterech krajach grupy 1., czyli w 80% ogółu, nastąpił spadek ich liczby i tylko w jednym kraju (Austrii) liczba analizowanych gospodarstw wzrosła nieznacznie.

We wszystkich krajach postkomunistycznych nastąpił poza tym wzrost liczby gospodarstw w dwóch kolejnych klasach wielkościowych, 50-100 i 100 oraz więcej ha. Inaczej natomiast przedstawiała się sytuacja w krajach tzw. starej Unii. W dwóch krajach tej grupy (Niemcy i Dania) nastąpił spadek liczby gospodarstw z 50-100 ha UR (40% ogółu) i w jednym kraju (Austrii) w gospodarstwach 100 i więcej ha.

Sytuacji w analizowanych krajach UE-15 nie odpowiada prawdopodobnie wykorzystana w tym rozdziale definicja dużego gospodarstwa rolnego. Powierzchnia co najmniej 30 ha użytków rolnych była za mała, by dochód z jednostki nakładu pracy własnej posiadacza gospodarstwa i członków jego rodziny był co najmniej równy średniej krajowej stawce wynagrodzenia. Sytuację taką gwarantowało dopiero gospodarstwo większe obszarowo lub prowadzące produkcję zwierzęcą rozwiniętą na dużą skalę.

Przemiany ustrojowe we wszystkich analizowanych krajach postkomunistycznych spowodowały i zarazem umożliwiły szybki wzrost liczby gospodarstw z powierzchnią 30 i więcej hektarów użytków rolnych. Parytetowa stawka wynagrodzenia była niewysoka, więc produktywność pracy w rolnictwie mogła być niewielka. To się jednak skończy, ponieważ wyczerpują się zasoby gruntów pochodzących z likwidowanych gospodarstw państwowych i spółdzielczych, więc musi zacząć rosnać produktywność pracy, by mogły rosnać dochody z pracy. Wymagać to będzie wzrostu liczby zwierząt w posiadanych stadach i początki tego zjawisko można było obserwować w krajach postkomunistycznych o największej produktywności pracy w rolnictwie już przed 2016 rokiem, to jest w rolnictwie Czech i Słowacji.

Reasumując należy stwierdzić, że w perspektywie średnioterminowej zmniejszać się będzie we wszystkich analizowanych krajach liczba gospodarstw ogółem, a w krajach grupy 1. także gospodarstw z klas: 30-50 ha i 50-100 ha UR. W krajach grupy 2. (postkomunistycznych) poza Litwą i Łotwą zwiększać się będzie udział gospodarstw o powierzchni 30 ha UR i większych.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

1. W ostatnich kilkunastu latach w rolnictwie polskim nasila się proces polaryzacji struktury gospodarstw rolnych. Na jednym biegunie grupują się gospodarstwa o mniejszej powierzchni (do 20 ha UR), na drugim natomiast gospodarstwa duże (powyżej 30 ha UR). Zmniejsza się liczba i udział gospodarstw z klas 5-10 i 10-20 ha UR.
2. Spośród różnych kryteriów klasyfikacji gospodarstw np. według powierzchni UR i wartości produkcji, na uwagę zasługuje kryterium dochodu z gospodarstwa w przeliczeniu na jednostkę nakładów pracy własnej rolnika. W gospodarstwach, szczególnie o charakterze rodzinnym, informuje o tym produktywność pracy.
3. W latach 2005 i 2016 wystąpił dynamiczny wzrost produktywności pracy w rolnictwie. W celowo dobranych krajach grupy 1. (UE-15) zwiększyła się 1,5 razy, a w krajach grupy 2. (celowo dobrane kraje postkomunistyczne) 2-3 razy. Mimo większego tempa wzrostu produktywności pracy w krajach 2. grupy, w 2016 roku różnice między

- badanymi grupami krajów pozostały duże. W krajach grupy 1. produktywność pracy była 4. razy wyższa niż w krajach 2. grupy, a w Danii nawet 13 razy wyższa.
4. Udział gospodarstw dużych w użytkach rolnych w większości analizowanych krajów zawarty był w przedziale 70-90%. Niższy był w Austrii i w Polsce, gdzie wynosił odpowiednio: 61 i 42%.
 5. Udział gospodarstw dużych w produkcji i w liczbie gospodarstw był niższy od ich udziału w powierzchni UR. Udział gospodarstw dużych w liczbie gospodarstw w grupie 1. wynosił 37%, natomiast w grupie 2. około 17%. W gospodarstwach polskich wynosił zaledwie 5,4%.
 6. Produktywność pracy w gospodarstwach 30-50 ha z grupy 1. była 4,5% niższa od wartości średniej w rolnictwie. W gospodarstwach duńskich i niemieckich była niższa od średniej odpowiednio o: 50 i 20%. W gospodarstwach z grupy 2. produktywność pracy w gospodarstwach tej klasy była niższa od średniej w gospodarstwach czeskich, słowackich i węgierskich. W gospodarstwach polskich była 2. razy wyższa od średniej w grupie 2.
 7. Produktywność pracy w gospodarstwach o powierzchni 50-100 oraz 100 ha UR i większych we wszystkich gospodarstwach, poza duńskimi i czeskimi, była wyższa od średniej w rolnictwie. W gospodarstwach polskich była odpowiednio 3. i 5. razy wyższa od średniej.
 8. Większość gospodarstw (70-80%) o powierzchni 30-50 ha UR (poza duńskimi i węgierskimi) prowadziła produkcję zwierzęcą. W grupie 1. obsada zwierząt była wysoka, wynosiła 167 dużych jednostek przeliczeniowych (SD) na 100 ha UR i była 3. razy wyższa niż w grupie 2. W gospodarstwach polskich wynosiła 113 SD/100 ha UR.
 9. W gospodarstwach o powierzchni 50-100 ha UR udział gospodarstw z produkcją zwierzęcą był nieco niższy i wynosił w grupie 1. 71%, a w grupie 2. 62%. Obsada zwierząt w grupie 1. była wysoka. Wynosiła 198 SD/100 ha UR i była ponad 4. razy wyższa niż w grupie 2. i ponad dwa razy wyższa niż w gospodarstwach polskich.
 10. W gospodarstwach o powierzchni 100 ha UR i większych średnia powierzchnia gospodarstwa w grupie 1. wynosiła 207 ha i była ponad dwa razy mniejsza niż w grupie 2. W gospodarstwach polskich była zbliżona do średniej w grupie 1. Udział gospodarstw z produkcją zwierzęcą w tej klasie wynosił 60%. Obsada zwierząt w grupie 1. wynosiła 128 SD/100 ha UR i była ponad dwa razy większa niż w grupie 2. W gospodarstwach polskich była zbliżona do średniej obsady w grupie 1.
 11. W analizowanych krajach miał miejsce spadek liczby gospodarstw ogółem i w klasie do 30 ha UR. W klasie 30-50 ha zmniejszył się udział w grupie 1. z wyjątkiem Austrii i w grupie 2. z wyjątkiem Łotwy i Litwy. W klasie 50-100 ha UR spadek udziału wystąpił tylko w Niemczech i Danii. W klasie gospodarstw 100 ha i większych wystąpił wzrost ich liczby i udziału z wyjątkiem Austrii.
 12. Produktywność pracy w rolnictwie w poszczególnych krajach była wyraźnie dodatnio skorelowana z udziałem liczby gospodarstw o powierzchni 100 ha UR i większych, w mniejszym stopniu z udziałem gospodarstw o powierzchni 30-50 i 50-100 ha. W tych klasach produktywność pracy była dodatnio skorelowana z obsadą zwierząt. Produktywność pracy w polskich gospodarstwach dużych była wyższa niż w pozostałych krajach postsocjalistycznych.
 13. Polskie gospodarstwa duże, zwłaszcza z powierzchni 100 ha i większe wykazują możliwości zwiększenia produktywności pracy.

Ponadto przeprowadzone badanie upoważnia do sformułowania następujących wniosków:

1. Procesy zachodzące w polskich dużych gospodarstwach są podobne do procesów obserwowanych w grupie 1.
2. Wzrost produktywności pracy w rolnictwie polskim (gwarancja dochodu) zależy od wzrostu udziału gospodarstw dużych (powyżej 30 ha UR) w strukturze gospodarstw.
3. Polityka rolna powinna być ukierunkowana na tworzenie warunków umożliwiających powstawanie gospodarstw dużych, o powierzchni co najmniej 30 ha UR i prowadzących produkcję zwierzęcą (minimum 0,6 SD/ha UR)
4. Można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć stwierdzenie, że w perspektywie 10-15 lat zmniejszać się będzie udział gospodarstw z klasy 30-50 ha UR, a zwiększać się będzie udział gospodarstw o powierzchni 50-100 ha UR, a szczególnie 100 ha i większych.

LITERATURA

- Abramczuk Łukasz, Irena Augustyńska-Grzymek, Magdalena Czułowska, Konrad Jabłoński, Wojciech Józwiak, Aldona Skarzyńska, Marek Zieliński, Wojciech Ziętara, Marcin Żekało, 2015: *Przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne wobec zmian klimatu i polityki rolnej [1]*, praca zbiorowa pod redakcją W. Józwiaka, IERiGŻ-PIB, Monografie Programu Wieloletniego, nr 16, Warszawa.
- Abramczuk Łukasz, Aleksandra Chlebicka, Magdalena Czułowska, Konrad Jabłoński, Wojciech Józwiak, Jolanta Sobierajewska, Aldona Skarzyńska, Marek Zieliński, Wojciech Ziętara, Marcin Żekało, 2016: *Przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne wobec zmian klimatu i polityki rolnej [2]*, praca zbiorowa pod redakcją W. Józwiaka, IERiGŻ-PIB, Monografie Programu Wieloletniego, nr 28, Warszawa.
- Abramczuk Łukasz, Marcin Adamski, Irena Augustyńska-Grzymek, Magdalena Czułowska, Wojciech Józwiak, Jolanta Sobierajewska, Aldona Skarzyńska, Marek Zieliński, Wojciech Ziętara, Marcin Żekało, 2017: *Przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne wobec zmian klimatu i polityki rolnej [3]*, praca zbiorowa pod redakcją W. Józwiaka, IERiGŻ-PIB, Monografie Programu Wieloletniego, nr 51, Warszawa.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r.*, 2017. GUS, Warszawa
- Dudek Michał, 2016: *Sukcesja indywidualnych gospodarstw rolnych jako czynnik przeobrażeń strukturalnych w polskim rolnictwie*. Studia i Monografie IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Manteuffel Ryszard, 1984: *Ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych*. PWRiL, Warszawa.
- Roczniki statystyczne rolnictwa, 2010, 2017, GUS, Warszawa.
- Reisch Erwin, 2002: *Ekonomika rolnictwa jako współautor i twórca rozwoju sektora rolnego*, [w] *Stan i kierunki rozwoju nauk ekonomiczno-rolniczych z uwzględnieniem procesów integracji z Unią Europejską i procesów globalizacji*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Steffen Günther, 2011: *Wielkość i organizacja rodzinnych gospodarstw rolniczych w Niemczech*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Wojewodziec Tomasz, 2010: *Zjawiska schyłkowe w gospodarstwach osób fizycznych i prawnych na obszarach Karpat Polskich*, [W] *Sytuacja ekonomiczna gospodarstw z terenów górskich i podgórszych*, IERiGŻ-PIB, Program Wieloletni 2015-2019, nr 165, Warszawa.
- Ziętara Wojciech, 1984: *Organizacja gospodarstw rolniczych*, PWRiL, Warszawa.

Ziętara Wojciech, 2017: *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorstw rolnych nastawionych na produkcję zwierzęcą w warunkach konkurencji i globalizacji*, RNERiROW, T. 104, z. 2, s. 7-22.

Ziętara Wojciech, Marcin Adamski, 2018: *Konkurencyjność polskich gospodarstw mlecznych na tle gospodarstw z wybranych krajów Unii Europejskiej*, ZER nr 1/2018, Warszawa.

Wojciech Józwiak, Zofia Mirkowska, Wojciech Ziętara

THE ROLE OF LARGE AGRICULTURAL FARMS IN THE GROWTH OF THE PRODUCTIVITY OF POLISH AGRICULTURE IN THE BACKGROUND OF THE SITUATION IN OTHER SELECTED COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Summary

The study focuses on the analysis of labor productivity in Polish agriculture in 2005 and 2016 in comparison to selected EU-15 countries (group 1) and some countries that joined the EU after 2004. In group 1, Austria, Belgium, Denmark, the Netherlands and Germany are included, while in group 2 - the Czech Republic, Slovakia, Lithuania, Latvia and Hungary. The analysis particularly considers the role of large farms, the size of which was contractually agreed at 30 ha of UAA. The aim of the study was to determine the impact of large farms on the level of labor productivity in total farms and to determine the possibility of reducing the differences between labor productivity in Polish large farms in relation to analogous farms in EU-15 countries, and determining whether changes occurring in Poland differ from those occurring in large farms in other post-socialist countries. In both groups of countries there was a decrease in the number of farms and an increase in labor productivity in agriculture in general and in surveyed classes in large farms. In the countries of group 2, the rate of labor productivity growth was higher than in group 1. However, it slightly reduced the differences. Labor productivity in agriculture in the countries of Group 1 was significantly higher than in Group 2. The increase in the number and share of large farms in the structure of farms was positively correlated with labor productivity in agriculture.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Wojciech Ziętara (orcid.org/0000-0002-3182-522X)

prof. dr hab. Wojciech Józwiak (orcid.org/0000-0002-5358-261X)

mgr Zofia Mirkowska

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-PIB

Zakład Ekonomiki Gospodarstw Rolnych

ul. Świętokrzyska 20

00-002 Warszawa

tel. 22 505 45 84

e-mail: wojciech.zietara@ierigz.waw.pl